

the current stage of development of the Ukrainian state, highly qualified lawyers exert a significant influence on the development of a democratic society. It is they who are called to play a role in society that ensures the development of legal culture among the population. The issue of professional identity of a lawyer is quite important in the process of professional training of future lawyers and active development of professional competence, and means awareness of one's belonging to a certain profession. As a result of the imperfection of legal education methods in most higher educational institutions of Ukraine, insufficient attention is paid to the practical training of the student, the formation of his legal awareness, legal culture. The activities of the legal clinic are aimed at eliminating this gap in the educational process. In its activities, the legal clinic can and should ensure the education of law students at a very high level of legal awareness, which consists in the ability of students to evaluate the law from the standpoint of justice, human rights and their observance of lawful behavior.

And law students who are endowed with a legal culture will be able to carry this culture and its value for citizens at a high level. The means by which the legal clinic cultivates the legal culture of law students are: lectures, seminars and trainings on legal topics, which are organized by the legal clinic with the support of the university and AYUKU management, direct provision of legal advice to clients who apply to legal clinics, events that take place with the participation of practicing lawyers, where it is possible to communicate with students-consultants and exchange experience, preparation by the legal clinic of printed editions of legal educational events within the framework of the «Street law» project, organization of special organizational and educational actions such as: competitions, round tables, brain rings. Therefore, the study of the influence of the legal clinic on the formation of the legal culture of law students is of great importance in building a democratic state in Ukraine, in which the rights of citizens will be protected by qualified lawyers. The first real touch to the professional activity of a law student and the first step to the formation of a professional identity is the legal clinic itself.

Keywords: legal clinic, professional training, legal culture, law students, professional identity.

УДК 340

DOI 10.31558/2786-5835.2023.1.1.12

Матвєєва Юлія Іванівна,

*канд. юрид. наук, завідувач Навчальної лабораторії «Правнича клініка»
Національного університету «Києво-Могилянська академія»*

ДЕБАТИ ТА ЮРИДИЧНА АРГУМЕНТАЦІЯ: ЗНАЧЕННЯ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ МАЙБУТНІХ ПРАВНИКІВ

У XXI ст. у світі високорозвинених інформаційно-комп'ютерних технологій все частіше обговорюються питання про те, чи будуть збережені певні професії через заміну багатьох процесів людської діяльності надбаннями диджиталізації. Не оминуло це питання і ролі юристів. Але чи так все просто у світі прийняття юридичних рішень? Чи зможе, наприклад, Chat GPT приймати судові рішення, готувати юридичні консультації? Вбачається, що у сучасному світі зі стрімкою динамікою суспільних відносин роботи не зможуть вирішувати складних юридичних завдань. Відтак роль юриста є важливою, а інформаційно-комп'ютерні технології покликані удосконалювати процеси і пришвидшувати підготовку документів. Для майбутнього правника важливе значення мають навички ведення публічного дискурсу, формування і побудови аргументів. Для цього важливим є дотримання принципів свободи, рівності та автономії усіх учасників дискусії. У процесі підготовки до дискусії

доречно використовувати метод правового аналізу IRAC. Найкращими способами вдосконалення навичок публічного дискурсу є навчальні дебати та ігрові судові процеси. Ці методи є дуже популярними у системі вищої юридичної освіти і такими, що їх полюбляють студенти. Особливою є роль юридичних клінік у застосуванні таких методик. Адже тут навички юридичного аналізу, переконання, формулювання аргументації втілюються у різноманітних видах юридичної клінічної діяльності:

- правова допомога у вигляді консультації клієнта;
- підготовка експертних висновків, проєктів процесуальних та ін. юридичних документів;
- правопросвітницька діяльність;
- підготовка пропозицій для внесення змін у чинне законодавство.

Отже, юридичні клініки відіграють потужну роль у формуванні практичних навичок майбутніх правників, зокрема вміння бути активним учасником публічного дискурсу, сміливо висловлювати власні аргументи, поважати опонента та знаходити компромісне рішення у найскладніших ситуаціях.

Ключові слова: публічна дискусія, юридичний дискурс, юридична аргументація, монологічний дискурс, діалогічний дискурс, правила дискурсу, мовні акти-твердження, аргументи автономії, консенсусу і демократії, метод правового аналізу IRAC, дебати, юридична клінічна освіта.

В сучасному високотехнологічному світі роль представників багатьох професій, зокрема правників, змінюється. Можливості штучного інтелекту, використання баз даних та різноманітних інструментів диджиталізації замінюють багато технічних процесів у щоденній юридичній діяльності: створення зразків документів, швидке знаходження необхідної законодавчої бази, судової практики, міжнародно-правових документів та ін.

Сьогодні «електронне судочинство виступає не тільки як інструмент організації судочинства для підвищення його ефективності, але й як спосіб полегшення доступу до правосуддя, а в ідеалі – новий спосіб відправлення правосуддя» [1]. Отож, виникає природне запитання: чи не витіснять сучасні інформаційно-комп'ютерні технології традиційну рутинну роботу юриста, чи не зможуть чат-боти зі штучним інтелектом (наприклад, всесвітньовідомий Chat GPT) видавати за надзвичайно короткий час відповіді на правові питання, які є предметом юридичного консалтингу?

Однак з іншого боку, динаміка суспільних відносин ХХІ ст. є настільки потужною, що законодавче урегулювання багатьох актуальних питань суспільного життя не встигає швидко реагувати на потреби часу. Часто в процесі прийняття рішення у конкретній справі юристу, судді недостатньо наявних у правовій системі норм права, оскільки ситуація може бути складною і новою, такою, що раніше не виникала у правовому полі. Тим паче, якщо говорити про саме по собі складне і неоднозначне розуміння права як феномену, що є результатом радше інтелектуальної кваліфікації, а не набором чітких заздалегідь прийнятих правил для урегулювання відомих відносин, можна прийти до важливого висновку: ніякі інформаційно-комп'ютерні технології не здатні замінити юриста-про-

фесіонала. Вони покликані значно полегшувати рутинні процеси, скорочувати часові затрати на пошуки потрібних матеріалів, але ніяк не приймати ключові рішення у складних юридичних питаннях.

Відтак сьогоденній правник, як і тисячоліття тому у античному світі, повинен бути навчений навичкам ведення дискусії, спору, пошуку потрібних переконливих аргументів у судах та інших інституціях, позаяк часто для прийняття справедливого юридичного рішення потрібно відстоювати свою позицію перед опонентами.

Навчання м'яким навичкам – умінню бути учасником публічної дискусії – важлива складова освітнього процесу профільних юридичних факультетів та закладів вищої освіти. Для цього важливим є вивчення техніки побудови аргументів, правил ведення публічного дискурсу.

Відомим у сучасній юридичній науці розробником теорії юридичного дискурсу і юридичної аргументації є німецький філософ і теоретик права Роберт Алексі. На його думку, тільки публічний дискурс є важливим елементом сучасної демократії і обґрунтуванням прав людини. У публічних дебатах, якими є парламентські та місцеві вибори, засідання парламенту, уряду, органів місцевої влади, судові процеси та ін. суспільство знаходить компроміс у вирішенні правових питань.

Для пошуку аргументованих правових рішень важливого значення набувають процедурні питання юридичного дискурсу. Як стверджує Р. Алексі, «дискурсивно-теоретичне обґрунтування прав людини має два завдання:

- на першому рівні потрібно обґрунтувати правила практичного дискурсу для того, щоб
- на другому рівні за їх допомогою обґрунтувати права людини».

Мета дискурсу – неупередженість. Вона досягається шляхом забезпечення свободи і рівності аргументації усіх учасників слухань [2, с. 73–75].

У теорії юридичної аргументації найпоширенішими є такі дві основні моделі юридичної аргументації: силогістична і дискурсивна. «Перша з них часто іменується монологічною, а друга – діалогічною або ж власне аргументаційною. Відмінності між ними впливають із самої назви. В основі першої лежить розгорнуте міркування однієї особи, а другої – прагнення учасників до діалогу, узгодження висхідних засновків, їх тлумачення» [3, с. 271].

Р. Алексі пропонує спеціальні правила дискурсу, які мають немонологічний характер. Їх метою є неупередженість дискурсу. Ця мета повинна бути реалізована шляхом забезпечення свободи і рівності аргументації. Найбільш важливі правила є такими:

1. Кожен, хто вміє розмовляти, може взяти участь у дискурсі.
2. (а) Кожен може піддавати сумніву будь-яке судження.

(в) Кожен може вводити до дискурсу будь-яке судження.

(с) Кожен може висловлювати своє ставлення, свої побажання та потреби.

3. Ніхто із промовців не може бути позбавлений прав, викладених у пунктах 1 і 2 за допомогою будь-якого примусу, внутрішнього чи зовнішнього [4].

Велике значення у дискурсі належить аргументам. Роберт Алексі виділяє у своїй теорії дискурсу так звані трансцендентні аргументи, тобто такі, які не піддаються раціональним поясненням. Такі аргументи мають «мовно-філософський або лінгвістичний характер, і їх мета – вказати на необхідні передумови аргументації або на одиничні акти мови. Ці передумови мають включати свободу і рівність аргументації, а отже, дискурсні правила» [2, с. 77].

Для дискурсу важливими є мовні акти. Так звана «теорія мовленнєвих актів», започаткована та розвинута в англосаксонському середовищі Джоном Л. Остіном та Джоном Р. Сьорлем у 60-х рр. ХХ ст. Важливий здобуток цієї теорії полягає у тому, що висловлена позиція має значення тоді, коли вона отримує певну реакцію на передану інформацію. Коли адресант щось каже, то очікує певної реакції. Якщо немає жодних очікувань, то й немає мовленнєвого акту. Ще Аристотель вважав, що без мети не відбувається жодна дія [5]. Отже, важливого значення набуває те, що говорить опонент і який вплив це має на учасників дискурсу.

Для аргументації переконливими є мовні акти – твердження. За Алексі, тільки той мовний акт є твердженням, який претендує на встановлення істини або правильності. Він виділяє такі ознаки тверджень:

(1) *Кожен, хто стверджує щось, претендує на встановлення істини або правильності.*

(2) *Вимога істини і правильності означає вимогу обґрунтованості. Той, хто стверджує, що його твердження є істинним або правильним, як правило, посилається на докази, відкриття чи авторитети. Вирішальне значення має те, чи наявні докази взагалі.*

(3) *Вимога навести обґрунтування набуває обов'язковості a prima facie, якщо до особи, якою було зроблено твердження, звернулися із відповідним проханням. Відповідно, висловлювання твердження є входом до сфери аргументації.*

(4) *Той, хто наводить певні аргументи на обґрунтування чогось, висуває вимоги щодо рівності, свободи від застосування сили й універсальності, принаймні настільки, наскільки це стосується самого обґрунтування.*

Ці вимоги відповідають конкретним правилам, які гарантують право кожного на участь у дискурсі, так само як і гарантують свободу і рівність у дискурсах. Якщо аргументація є правильною, вона обґрунтовує саме ті правила дискурсу, які походять від ліберальних ідей автономії та універсальності.

(5) Хто ніколи в своєму житті не робить тверджень і ніколи не висуває аргументи, не бере участі в найбільш загальній формі життя людських істот.

Отож, за таких правил дискурс є можливим, з одного боку, з іншого – він є необхідним за умов ліберальної демократії, заснованої на повазі до людини, її гідності, рівності і свободи з метою реалізації і захисту прав особи з дотриманням певних процедур [2, с. 78–80].

«Крім вкрай незвичайних обставин, таких, як зростання в повній ізоляції, люди, ймовірно, фактично не можуть відмовитися від найбільш загальної форми життя людських істот, ніколи не роблячи жодних тверджень взагалі, навіть тривіальних, ніколи не наводячи жодних обґрунтувань і ніколи не ставлячи запитання «чому?», що є необхідною частиною тверджень та обґрунтувань. У принципі, кожен має можливість запитувати, стверджувати, дискутувати, і кожен – якщо залишити осторонь незвичайні обставини – має принаймні певну мінімальну практику щодо цього» [2, с. 81].

Оже, уміння вести діалог, наводити аргументи, дотримуватись правил публічного дискурсу, відповідати опоненту – надзвичайно важливі навички для будь-якої людини – активного учасника суспільного життя. Для майбутнього ж правника володіння такими навичками набуває особливої ваги. Тим паче, коли йдеться про сферу юридичної діяльності, безпосередньо пов'язану із участю у судових процесах: судді, прокурора, адвоката.

На думку Р. Алексі, сучасне обґрунтування прав людини неможливе без дискурсу. А для повноцінного дискурсу необхідними є: аргументи автономії, аргументи консенсусу і аргументи демократії. Ці три обґрунтування не конкурують між собою, а навпаки – доповнюють і посилюють один одного.

Аргумент автономії має силу тільки для тих, хто вирішив поважати автономію інших. Аргументи застосовуються з метою досягнення консенсусу, що виник на основі дискурсу. Дискурс є контрольованим, якщо його можна в будь-яку мить поставити під сумнів. Якщо це трапляється, має бути здійснена нова спроба досягнення дискурсивного консенсусу.

Німецький вчений стверджує, що права людини, які є результатом дискурсу і конституційної демократії, є корисними і необхідними в сучасному суспільстві. Якщо не застосовувати аргументи автономії, демократії і консенсусу, можна нав'язувати у публічному дискурсі певні політичні рішення шляхом застосування насилля.

«Тиран, що втомився говорити або вважає аргументи зайвими, може використати грубу силу. Але в довгостроковій перспективі це не в його інтересах. Тому має місце дискурсивно-теоретична дилема тирана: з одного боку, терор краще замаскувати за допомогою аргументів, аніж застосовувати грубу силу, з другого боку, спір легко приводить до викриття несправедливості. Ця дилема

виникає вже з правилами дискурсу. Той факт, що автономія прихована в аргументі, робить його ще сильніше. Тиран обтяжений не тільки ризиком аргументації, а й необхідністю обману: автономія, в якій відмовлено на практиці, набуває вигляду пропаганди» [2, с. 89].

Дискурс, який визначається свободою і рівністю, – це і є необхідний результат у сучасному суспільстві. Це є правильним, принаймні за ідеальних умов. «Нерівні права не можуть бути обґрунтовані в ідеальному дискурсі, оскільки в умовах панування свободи, рівності і розумності в аргументації аргумент на користь нерівного розподілу прав людини довго не протримається» [2, с. 92].

Отже, у дискурсі мають дотримуватися принципи рівності, свободи та автономії усіх учасників: «Теорія дискурсу не знає жодного розмовного обмеження, але вимагає, щоб проти опонентів висувалися тільки ті аргументи, які можуть бути кожним, хто в цьому зацікавлений, піддані перевірці, якщо разом із обґрунтуванням прав людини ставиться мета вирішити конфлікт інтересів» [2, с. 93].

Теорія юридичної аргументації, правила ведення публічного дискурсу, обґрунтування прав людини і конституційної демократії шляхом застосування цих правил – визначні здобутки науково-практичних праць Р. Алексі. Саме тому цей вчений є досить авторитетним у сучасному правознавстві. А у правничих школах все більш популярними стають навчальні курси з юридичної аргументації, правового аналізу та письма. Адже грамотний виклад аргументів є важливою складовою як усної, так і письмової діяльності юристів.

Поширеною навчальною методикою у сучасних західних юридичних школах є IRAC – метод юридичного аналізу, який полягає у послідовному розбиранні правового питання:

- Issue – питання;
- Rule – правило;
- Application – аналіз;
- Conclusion – висновок [6].

Ця методика можлива для застосування як в усному, і в письмовому аналізі для обґрунтування певної позиції. Вона може бути застосована під час написання есе, підсумкових іспитових робіт та ін.

Важливого значення в освітньому процесі майбутніх правників для формування і удосконалення навичок юридичної аргументації та аналізу набувають дебати та ігрові судові процеси. Тут формуються правила культури дискурсу, рівності і толерантності у ставленні до опонента. Такі методи навчання, як правило, дуже любляють студенти.

У проведеному опитуванні про користь дебатів як навчального методу студенти відмічають таке:

- дуже подобається процес, дає незабутні враження і емоції;

- це про командну роботу, про відповідальність, незручні питання;
- коли виступаєш у ролі спікера, то розумієш, як важливо юристу мати навички ораторської майстерності;
- цікаво спостерігати за баталією інтелектів;
- дебатний формат дає змогу розвинути у студентів риси майбутнього юриста: вміння слухати та спростовувати, переконливо представляти власні аргументи;
- дебати розвивають критичне мислення, креативність, допомагають ефективно відстоювати свою точку зору, формувати переконливі аргументи;
- важливого значення у дебатах набувають процедурні правила, бо вони впливають на рівність та автономію учасників дебатів, допомагають знаходити неупереджене рішення.

Отже, можна висувати, що дебати, ігрові судові процеси, у яких найбільш яскраво проявляються техніки побудови аргументів, є дуже популярними методами освітнього процесу майбутніх правників. Особливо хотілося б відмітити роль юридичних клінік у застосуванні таких методик. Адже тут навички юридичного аналізу, переконання, формулювання аргументації втілюються у різноманітних видах юридичної клінічної діяльності:

- правова допомога у вигляді консультації клієнта;
- підготовка експертних висновків, проєктів процесуальних та ін. юридичних документів;
- правопросвітницька діяльність;
- підготовка пропозицій для внесення змін у чинне законодавство та ін.

Отож, юридичні клініки відіграють потужну роль у формуванні практичних навичок майбутніх правників, зокрема вміння бути активним учасником публічного дискурсу, сміливо висловлювати власні аргументи, поважати опонента та знаходити компромісне рішення у найскладніших ситуаціях.

Список використаних джерел

1. Голубева Н. Ю. Електронне судочинство: міжнародний досвід. Одеса, «Фенікс». 2020, 204 с.
2. Алексі Р. Теорія дискурсу та права людини. Філософія права і заг. теорія права. № 1, 2013. Ст. 73–75.
3. Загальна теорія права: підручник / за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ: ВАІТЕ, 2016. 392 с.
4. Alexy R. A Theory of Legal Argumentation. Trans. Ruth Adler and Neil MacCormick. Oxford: Oxford University Press Clarendon, 1989. P. 193.
5. Шепетяк О. Теорія мовленнєвих актів. *Вісник факультету романо-германської філології* / за ред. В. П. Кемія. Вип. 3. Дрогобич: Редакційно-видавничий відділ ДДПУ, 2008. С. 93–105.
6. IRAC AND CRRACC. URL: <https://www.law.cuny.edu/legal-writing/students/irac-crracc/irac-crracc-1/>

References

1. Golubeva, N. Yu. (2020). Electronic justice: international experience. Odesa, «Phoenix».
2. Alexy, R. A. (2013). Theory of discourse and human rights. *Philosophy of law and general theory of law*, № 1. Articles, 73–75.
3. M. I. Kozyubry (Ed.). (2016). *General theory of law: textbook* / Kyiv: WAITE, 392 p.
4. Alexy, R. A. (1989). *Theory of Legal Argumentation*. Trans. Ruth Adler and Neil MacCormick. Oxford: Oxford University Press Clarendon. P. 193.
5. Shepetyak, O. (2008). Theory of speech acts. *Bulletin of the Faculty of Romano-Germanic Philology*. P. 93–105. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/19668531.pdf>
6. IRAC AND CRRACC. URL: <https://www.law.cuny.edu/legal-writing/students/irac-crracc/irac-crracc-1/>

Yuliia Matvieieva. Debate and legal argumentation: importance in the education process of future lawyers

In the 21st century in the world of highly developed information and computer technologies, the question of whether certain professions will be preserved in connection with the replacement of many processes of human activity by digitalization assets is increasingly being discussed. The role of lawyers has not escaped this question. But is it that simple in the world of legal decision-making? Will Chat GPT, for example, be able to make court decisions and prepare legal advice? It is clear that in the modern world with the rapid dynamics of social relations, robots will not be able to solve complex legal tasks. Therefore, the role of a lawyer is important, and information and computer technologies are designed to improve processes and speed up the preparation of documents. For a future lawyer, the skills of public discourse, formation and construction of arguments are of great importance. For this, it is important to observe the principles of freedom, equality and autonomy of all participants in the discussion. In the process of preparing for the discussion, it is appropriate to use the IRAC method of legal analysis. The best ways to hone your public discourse skills are through educational debates and moot courts. These methods are very popular in the system of higher legal education and such that they are loved by students. The role of legal clinics in the application of such methods is special. After all, here the skills of legal analysis, persuasion, formulation of arguments are embodied in various types of legal clinical activity:

- *legal assistance in the form of client consultation;*
- *preparation of expert opinions, procedural projects, etc. legal documents;*
- *legal educational activity;*
- *preparation of proposals for amendments to the current legislation.*

Thus, legal clinics play a powerful role in the formation of practical skills of future lawyers, in particular, such as the ability to be an active participant in public discourse, boldly express one's arguments, respect the opponent and find a compromise solution in the most difficult situations.

Keywords: *public discussion, legal discourse, legal argumentation, monologic discourse, dialogic discourse, rules of discourse, speech acts-affirmations, arguments of autonomy, consensus and democracy, IRAC method of legal analysis, debates, legal clinical education.*